

AZ EGYETLEN LEHETŐ KERESÉSE

Lator László: *Fellobban, elhomályosul*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986

Légritka költői táj Lator Lászlóé. A személyes sors és a lehetőségekben szorongatóan szűkös történelmi idő abröncsainak szorításában írja első verseit, amelyek, annak ellenére, hogy már 1948-ban kötetbe gyűjtve, kiadásra készen a nyomdában voltak, csak huszonegy év múlva, 1969-ben jelenhettek meg *Sárvangyal* címmel. Verset ezek után sem publikált sokat Lator: ritkán, néha évekig is eltartó hallgatás után szólalt csak meg. Műfordítóként élt a köztudatban. Az 1986-ban megjelent, harmadik verseskötete (1976-ban *Az utolsó lehetőség*, a költő válogatott versei a békéscsabai Megyei könyvtár bibliofil kiadványaként láttak napvilágot), a *Fellobban, elhomályosul* tizenhét év költői termésének mindössze huszonhat versét prezentálja.

Lator kapcsán a kritikusok általában Nemes Nagy Ágnes, Pilinszkyt, Rába Györgyöt szokták emlegetni. A közeli rokonságra nem a külsőségek, a stilisztikai, formai jegyek utalnak — ámbár formakoncepcióik hasonlóak —, hanem az a következetesség, fegyelem, amellyel a lét, a létezés, az ittlét kérdéseire keresi a választ, már-már monomániás megszállottsággal. Lator László költészete mégsem eredeztethető egyszerűen emezek költői világából. A létkérdések, amelyeket hol közvetlenül, már a hangütéssel exponál, hol közvetetten, a vers képanyagával sugall, a keletkezés, a genesis titkát célozzák. Ez, mondhatni, Lator legsajátosabb „mondanivalója”. És ezért, a „köznapi dolgok” hiánya miatt tűnnek a Lator-versek a megszokottnál exkluzívabbnak (ámbár nem harangzúgásos ünnepélyesség ez), emelkedettebb, esetenként extatikusabb hangúnak. (Vállalt versformája is patinás, „nemesen konzervatív”, hagyományos. Nem tüntet látványosságával.) Hatalmas, csillagtávolsági tér- és időkoordináta rajzolódik ki legtöbb versének hátterében, egy még kialakulatlan, formáját kereső ösvilág forrong; a lét ábrája fölismerhetetlen. Mintha csak önnön költői gyakorlatát jellemezné, amikor a francia Pierre Jean Jouve magyarra fordított verseihez (*A szegények erdeje*, 1970) írt utószavában a következőképpen fogalmaz: „A nagyralátó költőben újra és újra lejátszódik a teremtés gyötrelmesen gyönyörű és olyan tökéletesen megénekelte mítosza. A költő elmerül a káoszba, a még névtelen vagy talán megnevezhetetlen dolgok birodalmába, hogy meglesse ember és világ egymással tusakodó erőit, a fogantatás sötét titkait, a születés pillanatát, s felemelkedjék a teremtés lábában, s felmutassa a még bizonytalanul párálló, még nedvesen csillogó, lassan alakot öltő világot.”

Ez az alakatlan világ valami „tündökletesen szép egyensúly felé törekszik”, hogy az egyetlen lehetőségre való rátalálással kiteljesedjék. A

Fellobban, elhomályosul huszonhat verse, amely az első kötet tagolási sémáját követve három ciklusra oszlik, egy-két kivételtől eltekintve ezt a küzdelmet példázza. Az első ciklus, *Az áthevült bádogtető alatt* versei összességükben, a látomásos képsorokban, a születés, a vajúdás pillanatait rögzítik. Már a kötetnyitó vers első sorai is: „A fehér villámoló fájdalom / önkívületében mozdul s kilép / a hús meghasadt vérző kapuján át / a csökönyösen lüktető homályból, / vak paradicsomából —” (*Születés*). És a második vers zárása, mintegy az előző képének kommentumaként: „S kilép a lények seregébe” (*Valami szándék ébredése*).

A „lüktető”, párálló „homályon” is átragyog az anyag „öntudata”, „fellobban, elhomályosul, / önnön homályán süt keresztül” (*Hogy felelhessen valamin*). Ezt az öntudatot artikulálják a versek különös költői dikcióval, biblikus tónusú, ámde nem archaizáló nyelvezettel. Amikor „egyszerre van s együtt minden jelen, / egymásba habzik mélyben és magasban, / és nevet-formát keres, hogy kiváljon, / s erőt vegyen az egyhangú halálon” (*Az áthevült bádogtető alatt*), az anyag eme osztatlan állapotában, a még tagolatlan térben és időben, e primordiális pillanatban, fölsejlik az „egyetlen lehetőség”.

A könyv második ciklusa már címével is erre utal: *Az egyetlen lehetőség*. „Derül, sötétül, változik a háttér, / kiválik az egyetlen lehetőség” — olvassuk a *Kezdet* című versben. Emberléptékű ez a világ, a háttér fényárnyékában láthatóvá válnak a dolgok, kitapintható határok közt az alakok. Nem véletlen, hogy három olyan költemény is helyet kapott ebben a versegyüttesben, amelyekben a költő szinte ujjmutatással az egyedi lét torokszorító különműségének, az azonosságkeresésnek és a közösségi létezésnek, a sorstudatnak az összefonódottságát és esetenkénti különválását, szembekerülését hangsúlyozza; a legnyomatékosabban talán *A hallgató Berzsenyi* címűben, amelynek szövevébe minden disszonancia nélkül épülnek be a kurzívval szedett Berzsenyi-sorok komor fennséget kölcsönözve a szövegnek. A közösségi szerepet önként vállaló és azt megtagadó, világiidegen Berzsenyi a lírai hős, a szárnyaló, majd letaglózott hitű, életének egy olyan szakaszán, amikor „a lélek már a hallgatásba épül”, és végezetül csak a „roncs-szavak” maradnak, a poézis: „a néma hatyú a hideg vizekben”. Babitsot idézi *Abogy a leg-hívebb mesterünk tanítja* című versében: a szavakkal körülbástyázott költői létre kérdez rá a vers sűrűsödési pontján: „És miképp, hogy a szenvedés s a mámor / túljárott húrjáról szálló szavak / kiváljanak a soknemű homályból, / s valami pontos célba csapjanak?” *A Szárszó, november* a címével, a minden sorával, sötét képeivel József Attiláról vall, az önmagával való szembenézés és leszámolás tragikumáról. A fölisme-rés sokkoló: „az ember addig él amíg / magára váll nem maga ellen”.

A harmadik ciklus (*Héraclius Gloss töprengései*) nyolc verse a leg-szorosabban összetartozik, de az arányos szerkezeti tagolódás elvének

megfelelően a versek első körére is reflektál, s így módon föl is erősíti azok jelentésvonulatát.

A versek szoros olvasata nélkül is szembeötlő a motívumépítkezésben megnyilvánuló következetesség: a vihar, a tűz- és magzatképzet például majd minden versben megjelenik. Ezek jelentésvonalkozása kétségtelen, mint ahogy a folyamatokat, az elemi erőket ellentéteikkel ellenpontoszó eljárásé is. Erre mondta Lator egyik méltatója, Tellér Gyula: „Behúzott fékkel felpörgetett motor”. Szép számmal hozhatnánk föl példákat: „mozdulatlan remegő lila lángok” (*Születés*); „A tüskebozót alvadt viharában” (*Holtág*); „a mozdulat már-már megüli fészkrét” (*A kezdet*); „Lobog a hangtalan vihar” (*Irgalom*); „helyben vergődve szállnak” (*Szárszó, november*); „szívébe villám csap a távol / zajtalan forgó viharából” (*A széltörésben*); „a lelassított vihar” (*A szív a hús a csont*) stb. A befojtottságot, de a burkát szétfeszíteni akaró élet erőfeszítéseit is érzékeltetik ezek a képek. A magzatképzet gyakorisága mellett is aránylag sok példa érvelhet. Idézzük csak a legjellemzőbbeket: „A nyirkos hátyán véredek / térképe dereng át, alatta / egy bizonytalan lény lebeg, / még gazdátlan, még elhagyatva” (*Valami szándék ébredez*); „langyos tojás sárgája és fehérje, / sötétedik a hólyagos, kerek / kocsonyában a szik áthegynyi vére” (*Az áthevült bádogtató alatt*); „égő katalanban egy bevégezetlen / ösztön tétova szándékaiban / egy óriás test lüktetése rebben” (*A szív a hús a csont*).

A motívumok körmozgása mintha csak a „lét nagy láncolatának” állandóságát példázná, ahogy azt a versekben a lélekvándorlás tanait hirdető Héraclius Gloss fogalmazza meg: „ha igaz hát, hogy vándorol a lélek, / elménk beláthatatlan terein / nagy seregek vonulnak mozdulatlan / egymás lakatlan sorsain keresztül, / s emlékezetünk roppant súly alatt / egymás fölé torlódott rétegek / áttetsző földpát- vagy matt palatömbje” (*Héraclius Gloss töprengései*).

Nemcsak a versek együvé tartozása miatt egységes a verseskötet. Már a *Sárangyal* darabjai — miként arra annak idején egy kritikusa figyelmeztetett — „egy befejezett költői világképet releválnak”. A *Fellobban, elhomályosul* bizonyítja a legmeggyőzőbben: e költői világkép az azóta eltelt tizenhét év alatt a ritka költői megszólalások ellenére sem szenvedett csorbát: még inkább megszilárdult.

P. NAGY István